

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده‌ی ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

بررسی ادبیات فارسی در دنیای مجازی

استاد راهنما:

دکتر زهرا پارساپور

استاد مشاور:

دکتر فرج‌الله علی‌قنبری

دانشجو:

کبری مهدیخانی

خرداد ۱۳۸۹

ادبیات فارسی و اینترنت

چکیده

در این رساله ابتدا کوشیده شده تا مفهوم ادبیات در اینترنت تبیین شود، و وجوه مشترک و متمایز آن با ادبیات در دنیای کاغذی کتاب‌ها و نشریه‌های چاپی، برشمرده و بررسی و مقایسه گردد. سپس دریچه‌ها و امکانات نویی که اینترنت بر روی ادبیات و علوم انسانی گشوده است، کم‌وبیش نشان داده شده است. در ادامه تعدادی از کتاب‌خانه‌ها، سایت‌ها و پایگاه‌های ادبی فارسی شاخص معرفی شده‌اند که این معرفی‌ها برخی مفصل‌تر و برخی کوتاه‌تر هستند. سپس برای شناخت بهتر و سنجش سایت‌های ادبی فارسی و نوع و کیفیت‌شان، چند سایت مطرح و برتر ادبی انگلیسی به اختصار معرفی گشته‌اند. در پایان نگاهی کلی شده است به وضعیت ادبیات فارسی در اینترنت و دنیای مجازی و ایرادها و حُسن‌های هر یک نشان داده شده و چند پیشنهاد کلی برای بهبود وضعیت سایت‌های ادبی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات، اینترنت، سایت، وبلاگ، ادبیات مجازی.

فهرست کلی مطالب:

- پیش‌گفتار

یک: مفاهیم نظری

دو: معرفی:

کتاب‌خانه‌های مجازی

نشریه‌های مجازی

سایت‌ها و پایگاه‌های خبررسانی و اطلاعات علمی - ادبی

دانش‌نامه‌ها و لغت‌نامه‌ها

پایگاه‌های ادبی - فرهنگی

پایگاه‌های ادبی فارسی به زبان انگلیسی

کتاب‌خانه‌های مجازی انگلیسی

سه: متن‌های اینترنتی

- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- کتاب‌نامه

- پیوست

- جای‌گزین فارسی برخی از واژه‌های حوزه‌ی رایانه و اینترنت

- تصویرها

- نمایه

فهرستِ تفصیلی مطالب:

۱۱ - پیش‌گفتار.....

یک: مفاهیم نظری:

۲۰ - دنیای مجازی چیست؟.....

۲۵ - آشنایی با چند واژه‌ی اینترنتی.....

۲۹ - اینترنت و دغدغه‌های انسان معاصر.....

۳۵ - تأثیرگذاری‌های رایانه و اینترنت بر زیست‌جهان و افقِ اندیشه‌ی انسانِ معاصر.....

۴۰ - ادبیات و اینترنت.....

۴۷ - نوشتن و خواندن با/در رایانه.....

۵۵ - تفاوت‌ها و تمایزهای نشریه‌های مجازی و نشریه‌های چاپی.....

۶۱ - اینترنت و آینده‌ی کتاب.....

۶۸ - ادبیاتِ اینترنت.....

دو: معرفی:

۸۰ - کتاب‌خانه‌های مجازی.....

۸۴ - گنجور.....

۸۷ - قفسه.....

- ۹۰ کتابناک -
- ۹۳ ادبیات فارسی -
- ۹۵ نشانی کتابخانه‌های مجازی دیگر -
- ۹۷ نشریه‌های مجازی -
- ۹۹ وازنا -
- ۱۰۴ جن و پری -
- ۱۰۹ هفت‌سنگ -
- ۱۱۲ دستور -
- ۱۱۶ خزّه -
- ۱۲۲ نشانی نشریه‌های ادبی دیگر -
- ۱۲۴ سایت‌ها و پایگاه‌های خبررسانی و اطلاعات علمی - ادبی -
- ۱۲۷ پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی -
- ۱۳۰ پایگاه مجلات تخصصی نور -
- ۱۳۳ کتاب‌نیوز -
- ۱۳۶ فرهنگستان زبان و ادب فارسی -
- ۱۴۱ نشانی پایگاه‌های خبررسانی و اطلاعات علمی - ادبی دیگر -

- ۱۴۳ دانش‌نامه‌ها و لغت‌نامه‌ها
- ۱۴۶ - ویکی‌پدیای فارسی
- ۱۵۰ - ایرانیکا
- ۱۵۳ - دایره‌المعارف بزرگ اسلامی
- ۱۵۵ - فرهنگ لغت آنلاین فارسی (موتور جست‌وجوی mibosearch)
- ۱۵۸ پایگاه‌های ادبی - فرهنگی
- ۱۶۲ - نیما یوشیج
- ۱۶۳ - احمد شاملو
- ۱۶۴ - سهراب سپهری
- ۱۶۶ - فروغ فرخزاد
- ۱۶۷ - صادق هدایت
- ۱۶۹ - هوشنگ گلشیری
- ۱۷۲ - بزرگ علوی
- ۱۷۴ - حضورِ خلوتِ انس (عباس معروفی)
- ۱۸۰ - دوات (رضا قاسمی)
- ۱۸۹ - فصلِ فاصله (محمد رضا ترکی)

- ۱۹۷ - کاروندِ پارسی (محمود فتوحی)
- ۲۰۴ - جُستار (داریوش آشوری)
- ۲۱۱ - در سوکِ آبیِ آب‌ها (بهرز شیدا)
- ۲۱۷ - سیبِ گاززده (سعید کمالی دهقان)
- ۲۲۱ - خوابگرد (رضا شکراللهی)
- ۲۲۴ - کپوکوره (محمود حمیدی)
- ۲۲۹ - انجمنِ فارسیِ سره (علی شیوا)
- ۲۳۶ - زبانِ فارسی
- ۲۴۰ - کانونِ نویسندگانِ ایران
- ۲۴۲ - تبیان
- ۲۴۶ - نشانی پایگاه‌های ادبی - فرهنگی دیگر:
- ۲۵۰ پایگاه‌های ادبیِ فارسی به زبانِ انگلیسی
- ۲۵۱ - سرای هنر
- ۲۵۲ - ادبیات فارسی در ترجمه
- ۲۵۵ کتاب‌خانه‌های مجازی انگلیسی
- ۲۵۸ - کتاب‌خانه‌ی گوگل

- ۲۶۲.....کتابخانه‌ی متن‌های کامل
- ۲۶۳.....کتابخانه‌ی آنلاین ادبی
- ۲۶۶.....سه: متن‌های اینترنتی
- ۲۷۰.....شعر اینترنتی
- ۲۷۶.....نوشته‌های اینترنتی
- ۲۸۱.....نشانی وبلاگ‌های دیگر
- ۲۸۲.....نتیجه‌گیری و پیشنهادها
- ۲۹۷.....کتاب‌نامه
- ۳۰۷.....پیوست
- ۳۰۷.....جای‌گزین فارسی برخی از واژه‌های حوزه‌ی رایانه و اینترنت
- ۳۰۹.....تصویرها

پیش گفتار

«طرحی می‌ریزم تا نه فقط منظوم را برای دیگران قابل فهم

کنم، بلکه خودم هم درباره‌ی موضوع روشن شوم.»

(ویتگنشتاین: ۹۵)

– دو معنای ادبیات در این پژوهش

آشکارا در این نوشته، ادبیات به دو معنای متفاوت به کار می‌رود. یک معنا عام‌تر است و دیگری خاص‌تر. به نوعی باید گفت که معنای دوم یا همان معنای خاص‌تر، ذیل معنای نخست جای می‌گیرد. منظور از ادبیات در معنای نخست، هر نوع متن یا نوشتاری است که در حوزه‌ی ادبیات و علوم انسانی پدید می‌آید و منتشر می‌شود؛ فارغ از این که آن نوشته را چه کسی با چه سطحی از سواد و از کدام کشور و با چه سن و سالی و در کدام یک از عرصه‌های احتمالی ادبیات (اعم از شعر، داستان، مقاله، نقد، خاطره، یادداشت‌های روزانه، طرح‌های کوتاه، جمله‌ها و گفتارهای ادبی، و...) خلق کرده باشد. حتی بالاتر از این، در این معنا، ادبیات به هر نوع نوشته‌ای اطلاق می‌گردد که در حوزه‌ی زبان فارسی منتشر می‌شود. شاید از این منظر، بتوان گفت چنین معنای عام و شاملی از ادبیات، همانی است که برخی پژوهشگران زبان و ادبیات فارسی در بررسی پیرامون تاریخ ادب و ادبیات فارسی مدنظر

داشته‌اند. برای مثال، در کتاب *تاریخ ادبیات در ایران* نوشته‌ی ذبیح‌الله صفا، هم به آثار ابن‌ندیم و ابوریحان و ابن‌سینا، و هم به نوشته‌ها و سروده‌های مولوی و شیخ بهایی و... ادبیات گفته می‌شود و همه‌ی این‌ها ذیل نام «ادبیات ایران» بررسی می‌شوند در حالی که آثار این نویسندگان و ادیبان چندان ارتباطی به یک‌دیگر ندارد. به همین قیاس معنای نخست مورد نظر ما از ادبیات هم به دست می‌آید: ادبیات به معنای متن؛ متن‌هایی که هر یک جلوه‌گر جنبه‌ای از جنبه‌های متعدد و بی‌شمار یک زبان، فرهنگ و تمدن هستند.^۲

معنای دوم ادبیات، یا معنای خاص‌تر، همان معنای متداول در ذهن و زبان کسانی است که امروزه این واژه را می‌شنوند یا آن را به کار می‌برند. ادبیات در این معنا یعنی تنها آثار ادبی عده‌ای ادیب و شاعر (کم‌توان تا توان‌مند) ده - دوازده قرن پیش از این. ادبیات در این معنا می‌شود شاهنامه‌ی فردوسی، خمسه‌ی نظامی، مثنوی مولوی، اشعار سعدی و غزل‌های حافظ، اشعار بیدل دهلوی، صائب تبریزی و ملک‌الشعرا بهار و شاعران معاصر چون نیما، شاملو، سهراب، اخوان، فروغ، آتشی، بهبهانی و ابتهاج؛ و هم‌چنین با احتیاطی بیشتر، آثار کسانی مثل عین‌القضاة و سهروردی تا چرند و پرند دهخدا و کویر شریعتی و داستان‌ها و رمان‌های امروزی مثل یکی بود یکی نبود، بوف کور، همسایه‌ها، شازده احتجاب، کلیدر، سمفونی مردگان و امثال این‌ها یا در کل، نوشته‌های داستانی (اعم از داستان کوتاه، داستان بلند، و رمان) داستان‌نویسان این صد سال. یعنی آن‌هایی که مشخصاً ذیل یکی از انواع ادبی

پرکاربرد و مطرح جای می‌گیرند: شعر (سنتی یا نو یا...)، داستان، پژوهش و نقد و تحلیل ادبی، و غیره.

به هر رو در این نوشته به تناوب هر دو معنای ادبیات به کار گرفته می‌شود که متناسب با بافت و کلیت هر قسمت، خودبه‌خود مشخص می‌شود که کدام یک مد نظر است.

- گزینش و دسته‌بندی

برای شروع این پژوهش باید تعدادی سایت و وبلاگ را برمی‌گزیدم تا کار بررسی ادبیات فارسی در دنیای مجازی را آغاز کنم. مطابق با فصل‌بندی پایان‌نامه، در هر بخش به معرفی تعدادی وبلاگ یا سایت پرداخته‌ام. در مدتی که به این کار مشغول بودم، بسیار از من پرسیده‌اند که دلیل برای انتخاب این سایت‌ها و وبلاگ‌ها چه بوده است. در پاسخ باید بگویم که تلاش کرده‌ام تا نمونه‌هایی که برای هر بخش ارائه و معرفی می‌کنم، بهترین و جامع‌ترین در نوع خود باشد. برای مثال اگر قرار است نشریه‌های مجازی معرفی و بررسی شود، فعال‌ترین، معتبرترین و بهترین نشریه‌های مجازی حال حاضر معرفی شوند. از آن جایی که معرفی تک‌تک پایگاه‌های خوب موجود امکان‌پذیر نیست، به معرفی تعدادی از آن‌ها بسنده کردم و نام و نشانی سایرین را در انتهای هر بخش آورده‌ام.

دسته‌بندی بخش‌های مختلف این رساله مخصوصاً بخشی که هم‌اکنون «پایگاه‌های ادبی - فرهنگی» نام گرفته، بارها تغییر کرده است. در ابتدا این پایگاه‌ها را با توجه به گرداننده/نویسنده‌شان (بر این اساس که شاعر، نویسنده یا پژوهشگر هستند) دسته‌بندی کرده بودم. بار دیگر سعی کردم که آن‌ها را بر اساس موضوعاتی که دارند دسته‌بندی کنم. یک بار نیز تمام سایت‌ها و وبلاگ‌ها را بر اساس شخصی و غیرشخصی بودن دسته‌بندی کردم اما هیچ کدام دقیق و جامع نبود چون به‌جز پایگاه‌هایی که در اختیار نهاد یا سازمان خاصی هستند و برخی پایگاه‌ها که به شاعر یا نویسنده‌ی خاصی اختصاص یافته‌اند، سایر پایگاه‌های فرهنگی - ادبی به موضوعات گوناگونی می‌پردازند. بنابراین به این نتیجه رسیدم که جای دادن آن‌ها در دو یا سه دسته‌ی خاص کار چندان دقیقی نیست. به همین دلیل همه‌ی آن‌ها را در بخش «پایگاه‌های ادبی - فرهنگی» جای دادم. از این رو در این بخش، پایگاه‌های اقشار و گروه‌های مختلفی چون نویسنده، شاعر، مترجم، استاد دانشگاه، معلم و روزنامه‌نگار و افراد دیگری که شناخته شده نیستند و گاه حتی شغل و حرفه‌شان معلوم نیست، یافت می‌شود که به موضوعات مختلفی چون شعر، داستان، مقالات پژوهش، نقد ادبی، ترجمه و ... می‌پردازند.

- شیوه‌ی ارجاع

از آن جایی که در کشور ما هنوز استفاده از منابع الکترونیکی در کارهای پژوهشی چندان معمول نیست، برای انتخاب شیوهی ارجاع مناسب این پایان‌نامه زمان زیادی صرف کرده‌ام و بارها و بارها شیوه‌های مختلف را آزموده‌ام. با مراجعه به شیوه‌نامه‌های ارجاع گوناگونی که وجود دارند، هیچ کدام را به تنهایی برای این رساله مناسب نیافتم چون همه‌ی آن‌ها برای پژوهش‌هایی هستند که منابع مورد استفاده‌شان چایی هستند یا تعداد منابع الکترونیکی‌شان اندک است؛ این درحالی است که بیشتر منابعی که برای نگارش این رساله استفاده کرده‌ام الکترونیکی هستند. بنابراین مجبور شدم با بررسی چند شیوهی ارجاع، روش خاصی را برای ارجاع دادن در این رساله به کار گیرم.

شیوهی ارجاع در این پژوهش «درون متنی» با ذکر نام نویسنده و تاریخ انتشار (تاریخ سالی که مطلب برای نخستین بار در اینترنت منتشر شده) می‌باشد. مثال: (آشوری، ۲۰۰۹)

اگر از شخصی بیش از یک اثر در هر سال نقل قول شده باشد، در کنار تاریخ انتشار، از حروف الف، ب، ج و... برای نشان دادن منبع استفاده شده است. مثال: (آشوری، ۲۰۰۴)

الف) و (آشوری، ۲۰۰۴ ب)

معمولاً در بیشتر پایگاه‌های اینترنتی، بخش‌های ثابتی چون «راهنما» و «درباره» وجود دارد که به معرفی پایگاه و گرداننده‌ی آن و نیز اهداف گردانندگان از راه‌اندازی پایگاه

می‌پردازد. برای این بخش‌ها تاریخ انتشار جداگانه‌ای در نظر گرفته نمی‌شود و اگر پایگاه غیرشخصی باشد، معمولاً نویسنده یا نویسندگان آن نیز معرفی نمی‌شود. برای ارجاع چنین مواردی تنها نام پایگاه و بخش ثابت آن (مانند «درباره» یا «راهنما») آورده شده است.

مانند: (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، درباره‌ی وبگاه)، یا: (واژنا، درباره‌ی ما).

ارجاع نشریات اینترنتی‌ای که به شکل pdf هستند و مانند نشریات چاپی، شماره صفحه‌ی مشخص دارند، همانند نشریات چاپی است. مانند: (ایمانیان و دیگران، ۱۳۸۸: ۳)

در بخش کتاب‌نامه، برای تنظیم کتاب‌نامه‌ی الکترونیک نیز با بررسی شیوه‌نامه‌های مختلف، شیوه‌ی خاصی را که مناسب این رساله باشد به کار گرفته‌ام. هنگامی که نویسنده‌ی مطلب نقل قول شده مشخص است یا این که مطلب از سایتی شخصی نقل قول شده است، شیوه‌ی ارجاع کتاب‌نامه این‌گونه است:

نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده و سال انتشار (در داخل پرانتز)، عنوان مطلب (در داخل گیومه)، عنوان سایت/وبلاگ (جایی که مطلب در آنجا انتشار یافته است)، تاریخ انتشار (تاریخی که مطلب در سایت/وبلاگ گذاشته شده است)، تاریخ دسترسی (تاریخی که به آن

سایت/وبلاگ مراجعه و از آن مطلب استفاده کرده‌ام). آدرس پایگاه

(منظور از «عنوان مطلب» همان نام **post** (هر یادداشت یا نوشته‌ای که هر بار در سایت یا وبلاگ گذاشته می‌شود) است که می‌تواند عنوان مقاله، شعر، خبر و ... باشد.)

مثال:

- آشوری، داریوش (۲۰۰۵)، «مشکل زبانی ما»، جستار، انتشار ۱۴ مارس ۲۰۰۵ (۲۴)

اسفند ۸۳)، دسترسی ۱۴ اسفند ۱۳۸۸. <http://ashouri.malakut.org>

در این مثال «مشکل زبانی ما» عنوان مطلبی است که بخشی از آن را در این پژوهش آورده‌ام، «جستار» نام سایت داریوش آشوری نویسنده‌ی مقاله است، «۱۴ مارس ۲۰۰۵» تاریخ روزی است که آشوری مطلب را در سایتش گذاشته و «۱۴ اسفند ۱۳۸۸» تاریخی است که من به سایت جستار مراجعه کرده و از مقاله‌ی آشوری بازدید کرده‌ام.

هنگامی که مطلبی از بخش‌هایی چون «درباره» نقل شده است، تنها نام پایگاه، عنوان بخش، تاریخ دسترسی و نشانی پایگاه آمده است. مانند:

- پایگاه مجلات تخصصی نور، راهنما، تاریخ دسترسی ۱۴ اسفند ۱۳۸۸.

<http://www.noormags.com>

در این جا لازم می‌دانم که از زحمات استاد عزیز سرکار زهرا پارساپور سپاس‌گزاری کنم که دلسوزانه راهنمایی من در این پژوهش را به عهده داشته‌اند و تمام این رساله را با وسواس و از سر دقت از نظر گذرانده و مشکلات و ایرادات آن را گوشزد کرده‌اند. نظرات متین ایشان راه‌گشای من در به سرانجام رساندن این پایان‌نامه بوده است. همچنین از زحمات جناب دکتر فرج‌الله علی‌قنبری سپاس‌گزارم که مشاور من در این پژوهش بوده‌اند و مرا از راهنمایی‌های بی‌دریغ خود بهره‌مند ساخته‌اند. از همسر عزیزم آقای محمد میرزاخانی نیز سپاس‌گزارم که در نگارش سطر به سطر این رساله همراهم بوده است و همیشه به لطف و حمایت‌های او دل‌گرم و از پیشنهادات و راهنمایی‌های او بهره‌مند بوده‌ام. در پایان امیدوارم که این رساله با اشارت‌های استادان عزیزم، در آینده‌ی نه چندان دور به کمال خود برسد.

کبری مهدیخانی

اردیبهشت ۱۳۸۹

دنیای مجازی چیست؟

دنیای مجازی که کلیت این پژوهش بر آن بنا شده است، و بارها با همین عبارت یا عبارتهای دیگر درباره آن صحبت شده است، دنیایی واقعی در مقابل دنیا یا دنیاهای غیر واقعی نیست. دنیای مجازی، یا دنیای رایانه و اینترنت، عملاً دنیای واقعیت و گاه واقعی تر از بسیاری واقعیت‌های دیگر است. دنیای مجازی دنیای علم و فناوری روزگارِ مدرن یا فرا - مدرن است. دنیایی که به جای کاغذ و کتاب و دفتر و دیگر ابزارهای علم و تمدن، به صفحه‌ها و نمایشگرهای رایانه‌ای روی آورده است.

دنیای مجازی ذاتش، ذاتی هست و نیست است. دنیایی که هست و بسیار گسترده و فراگیر است اما جای خاصی هم اشغال نکرده. در دنیای واقعی هر چه هست و عظمت دارد، به همان اندازه جاگیر و فضای پرکن است. یک کتاب‌خانه‌ی عمومی خوب، فضای وسیعی را اشغال کرده است و از هر کتاب هم معمولاً تنها چند نمونه‌ی انگشت‌شمار دارد. تعداد زیادی از افراد نمی‌توانند در آن واحد از یک کتاب خاص استفاده کنند. هزینه‌ی تهیه‌ی کتاب‌ها بالاست، فرسایش‌شان زیاد است. روند ثبت کتاب‌ها، امانت دادن آن‌ها، مدت محدود استفاده از کتاب و... همگی دشواری‌های این نظام واقعی بوده و هستند. امروز همه‌ی آن داده‌ها و بسیاری اطلاعات دیگر به صورت یک برنامه‌ی رایانه‌ای مجازی نوشته می‌شود و در داخل رایانه از آن استفاده می‌گردد و این تنها یکی از کارکردهای همان رایانه است. با همان رایانه می‌توان به صورت مجازی از راه اینترنت به هر جای دنیا متصل شد، در گروه‌های اجتماعی عضو شد، روزنامه‌ها را خواند، در دانشگاه ثبت نام کرد، فیلم تماشا کرد و موسیقی شنید و برای خود خانه‌ای مجازی طراحی کرد و در آن یادداشت‌ها و خاطرات و تأملات و پژوهش‌ها و یافته‌های خود را منتشر